

OBSAH

ÚVOD 9
Kacířsky o kacířoch 9

OTEC HERÉZY 20
Šimon Mág 20

ZROD NÁBOŽENSKEJ FILOZOFIE 28
Gnostici 28
Origenes 41

ODHALENÉ SPRISAHANIE 53
Marcion 53

PRVÝ BOJOVNÍK PROTI KACÍROM 66
Irenej 66

APOSTATOVA TRAGÉDIA 79
Cisár Julián 79

KRISTOVO ROZTRHANÉ RÚCHO 91
Od Montana k Donatovi 91

OMYL AKO CESTA K PRAVDE 108
Arius 110
Pelagius 120

SAMOTA KACÍRA 128
Mních Gotšalk 139
Jan Scotus Eriugena 136

EROS A LOGOS 144
Pierre Abélard 144

PODZEMNÉ PRÚDY V KREŠŤANSTVE 161
Katari 161

CATALOGUS TESTIUM VERITATIS 176
Valdenci 176

ŤAŽKÁ VINA KREŠŤANSTVA 191
Inkvizícia 191

O DUCHU MYSTIKY 209
Bratia a sestry slobodného ducha 209
Majster Eckhart 220

VZBURA PROTI KŇAZSKEJ MOCI 238
Arnold z Brescie 240
John Wycliff 244
Jan Hus 252

NEVLASTNÉ DETI KREŠŤANSTVA 260
Bosorky 260

PROTESTANTSKÝ PROTEST 277
Martin Luther 277

KACÍRSKA ROČENKA REFORMÁCIE 298
Thomas Müntzer 298
Hans Denck 306
Michael Servet 312
Sebastian Castellio 318

SEBACHÁPANIE KACÍRA 324
Sebastian Franck 324
Gottfried Arnold 333

KACÍRSKA FILOZOFIA 348
Giordano Bruno 348
Baruch Spinoza 358

DRÁMA SVEDOMIA 369

Blaise Pascal 369

KACÍR SA PÝTA 385

Gotthold Efraim Lessing 385

HERETIK VÝCHODNEJ CIRKVI 402

Lev Tolstoj 402

ZÁVEREČNÉ SLOVO 422

Návrat kacíra 422

Slovník teologických pojmov 435

Zoznam použitej literatúry 437

ÚVOD

*Hádam by ste neverili, že kacírstva sa mohli zrodiť
len v dušiach niekoľkých zblúdilcov.
Kacírstva mohli splodiť len veľkí ľudia.
Augustinus Aurelius*

KACÍRSKY O KACÍROCH

V NOVELE *PO BÁLE* ROZPRÁVA LEV TOLSTOJ O MLADÍKOVÍ na istom slávnostnom večierku v ruskej spoločnosti. Celý večer hrala hudba do tanca a šampanské tieklo potokom. Všetky oči sa upierali na rozkošnú dievčinu v bielych šatách s ružovou šerpou, ku ktorej mladík choval vrúcne city. Keď sa bál skončil, nedokázal sa vo svojej izbe nijako upokojiť, a tak sa vo svojom šťastno-vzrušenom stave ešte trochu potuloval po uličkách osvetlených ranným svitom. Ani si nevšimol, ako ho jeho zasnené putovanie doviedlo až ku kasárňam a stal sa tak nevdojak svedkom práve prebiehajúcej popravy. Tatár, ktorý dezertoval a následne ho znovu zajali, práve bežal uličkou hanby a pritom jednotaj úpenlivo vzdychal: »Bračekovci, zľutujte sa, bračekovci, zľutujte sa!« Vtom mladík na svoje obrovské prekvapenie zistil, že muž, ktorý celému tomuto mučeniu velil, je otcom jeho krásnej dievčiny, ten istý, ktorý s ňou na konci plesu na všeobecný údiv tancoval mazúrku »na starý spôsob«. Teraz prikazoval nosiť »čerstvé prúty«, hoci chrbát ukrutne doriadenej obete bol už len jednou krvavou masou. Mladík odtiaľ utiekol, ako najrýchlejšie vedel. Nemohol sa však už zbaviť hrôzostrašného dojmu z mučenia a jeho city k dáme razom zmizli. Rozprávanie sa končí poznámkou, že touto udalosťou nabral mladíkov život celkom iný smer.¹

Tolstého príbeh – svedectvo jeho veľkého rozprávačského umenia – sa svojím vnútorným obsahom dotýka náboženskej sféry. Hoci sa v ňom nija-

ko nespomína meno Boha, vyzerá ako nejaké biblické podobienstvo. Skrže zarážajúco skutočný zážitok odhaľuje čitateľovi jednu z najhlbších právd. Otvára pred ním problém viacvrstvovej skutočnosti v celej svojej napínavej tajomnosti. Skutočnosť nie je len jedna, sú aj ďalšie, poukladané jedna za druhou, pričom ani jedna nemôže padnúť bez toho, aby neporušila ostatné. Tolstoj ukazuje vo svojej novele dve vsutku odlišné, od seba priepastne oddelené a zároveň zvláštne prepojené ľudské skutočnosti. Ak by niekto považoval za pravú len jednu skutočnosť a tú druhú za falošnú, chápal by veci jednorozmerne. Navyše, rozprávač v novele nehovorí len o dvoch skutočnostiach. Líce bytia ukazuje človeku skutočnosť, v ktorej sú dejiny ako ples, kde sa tancuje mazúrka a pije sa šampanské. Takúto slávnostne vysvietenú skutočnosť zahaľuje kúzelné čaro a ľudia jej v mysli vytvorili aj primerane široký priestor. Nemožno ju len tak obratom ruky označiť za zdanie a ilúziu. Ples má v sebe bezpochyby istú krásu, hoci jeho ligotavé čačky slúžia len reprezentácii a efektu. Rozkošná dievčina v bielych šatách s ružovou šerpou je nositeľkou nepopierateľnej hodnoty istej skutočnosti. Dejiny ako ples sú zážitkom skutočnosti a jeho oprávnenosť popierajú len tí, čo chcú pravdu vtesnať do jednej jedinej schémy.

Zvláštny kontrast k plesu však tvorí skutočnosť prebiehajúca na rube života. V nej sa otvára len neochotne prijímaná a slovami ťažko postihnuteľná realita. Dejiny ako beh uličkou hanby sú viac než len nezvyčajnou formuláciou. Odhliadnuc od neobvyklého označenia presne zodpovedá skutočnosti zbehnutého Tatára, ktorého práve bičujú a ktorému sa z priškrteného hrdla derú srdcervúce výkriky: »Bračekovci, zľutujte sa!« Čudesné nitky spájajúce tieto dve skutočnosti majú v sebe čosi na výsosť nepochopiteľné. Znamená to, že existujú ľudia, ktorí na privrátenej strane života dokážu na všeobecný údiv tancovať s vlastnou dcérou mazúrku a o niekoľko hodín neskôr si na odvrátenej strane bytia bez všetkého zastanú funkciu veliteľa popravčej čaty, čo je jasným dôkazom vzájomného prenikania rozdielnych skutočností. Otcovo správanie sa ukazuje, že viacvrstvová skutočnosť zasahuje až do samého vnútra človeka, čo len stupňuje záhadnosť tohto javu.

Konkrétne uplatenie takýchto dejinofilozofických úvah vedie k celkom novému náhľadu na kresťanské dejiny duchovnosti. Keď presmerujeme svoj pohľad z dejinného plesu na udalosti ležiace za horizontom tejto privrátenej strany života, objaví sa pred nami nečakané obrazy z úplne inej perspektívy. Pohľad na dejiny ako na beh uličkou hanby neznamená totiž nič iné než vstup do ohromnej témy dejín kacírstva, pre ktorú ešte niet ani zodpovedajúcich kategórií.

Táto väčšinou náročky prehliadaná skutočnosť má v sebe ohromnú zásobu napätia a sprevádza ju také bezpríkladné násilie, že ju možno bez všetkého prirovnávať ku gréckym tragédiám. Z pochopiteľných dôvodov

sa len málo ľudí odváži zaoberať sa temnými udalosťami, ktoré sa stále nanovo a s bezprecedentnou krutosťou odohrávajú na odvrátenej strane života. Mimovoľne sa vyhýbame dejinám kacírov s ich najhrôzostrašnejšími obvineniami a uhýbame pred ich trýznivými obrazmi. Inštinktívne sa obávame udalostí zachytených v análoch, pretože by nás ľahko mohli obrať o spánok. Oveľa príjemnejší je líc života a tanec mazúrka než pohľad na kacírov bežiacich uličkou hanby na námestí v rannom brieždení. Napriek tomu Kniha kacírov obsahuje také závažné pravdy, že človeka nevyhnutne konfrontujú s Večným, a to sa dá povedať len o nemnohých udalostiach.

Tatár sa ako dezertér ukazuje na prvý pohľad v zlom svetle, lebo nikto neskúmal, aké dôvody ho viedli k úteku. Museli byť azda nevyhnutne nečestné? Ani v prípade kacíra, ktorý prežíva dejiny ako beh uličkou hanby, to nikto neskúma. Považujú ho vopred za zvrhlíka, ktorým sa kresťan bližšie nezaobera. O kacíroch sa jednoducho šíрили odstrašujúce a odpudzujúce predstavy. Už len podozrenie z kacírstva sa v dejinách cirkvi ukázalo ako hrozná zbraň, ktorou sa dal v mihu odstrániť akýkoľvek nepohodlný protivník. Z týchto predsudkov vzišiel falošný obraz, ktorý kacíra ukazuje ako človeka postihnutého duchovným malomocenstvom, zvodcu k zlému, vlka v ovčom rúchu, ktorému démoni zajali dušu. Heretik je podľa toho schopný akéhokoľvek bezbožného činu a patrí mu preto hoc aj ten najukrutnejší rozsudok. Kacír bol taký nebezpečný, že ho radšej už vopred zdiskreditovali všetkými prostriedkami. Takéto mylné chápanie kacíra sa uchovalo až dodnes. Ešte aj v 20. storočí nájdeme v profánnych historických textoch definíciu: »Kacíri boli jednotlivci, ktorí si o sebe mysleli, že všetko vedia lepšie.« Kto však stojí za touto karikatúrou kacíra? Nie je to veliteľ, ktorý pri pohľade na Tatára zbitého do krvi vydá rozkaz »nosiť čerstvé prúty«? Ak vynecháme obraznú reč, ide o postoj cirkevnodejinných víťazov, ktorí sú autormi prakticky všetkých historických kníh, kde kacírov postavili do tohto nepriaznivého svetla. Udalosti skoro vždy prezentujú záujmy toho, kto mal v dejinných sporoch navrch. Je pochopiteľné, že víťazi cirkevných dejín cítia potrebu ukázať, že sa k moci dostali Bohom chcenou cestou a usilujú sa odstaviť ako bezvýznamné všetko, čo by mohlo nabúrať ich legitímny princíp. Tomuto faktoru sa venuje príliš málo pozornosti, a pritom práve on nesie vinu na šírení odstrašujúcich predstáv o kacíroch. Celkom iný obraz o cirkevnodejinnom procese však nadobudneme vtedy, keď sa naň pozrieme z hľadiska porazených. Takýto zvrat prináša so sebou mnohé nové otázky, hoci dejiny nemožno, samozrejme, skúmať len z tohto jediného aspektu.

Ak sa niekomu podarí odhaliť tendenčnosť oficiálneho obrazu heretika, nedá sa ovplyvniť sloganmi o kacíroch bežiacich uličkou hanby. Len čo si uvedomí nepravosť tohto odstrašujúceho prostriedku, nevyhnutne musí

začať skúmať problém kacírov na celkom inom základe. Najskôr si však musí vytýčiť hrubé obrysy oblasti svojho výskumu. Kacír nepredstavuje nijaký nový problém; jeho výskyt je, naopak, veľmi starý. Staré otázky však nie sú prekonané, len ich treba nanovo sformulovať. Večné problémy sa totiž musia z času na čas znova prediskutovať a treba k nim nanovo zaujať stanovisko. Ich opakované skúmanie nevedie v žiadnom prípade k tým istým záverom, k akým sa dospelo kedysi. Časový odstup vytvára často nové možnosti skúmania, na ktoré jednoducho nebol v predchádzajúcich stáročiach dostatok prostriedkov. Ak sa niekto zaoberá problematikou kacírov v dvadsiatom storočí, vychádza z celkom iných predpokladov ako niekto v druhom storočí. Viacvrstvové chápanie skutočnosti, ktoré už nevidí dejiny len ako ples, ale zameriava sa na ne aj ako na beh uličkou hanby, stavia dejiny kacírstva do celkom iného svetla. Realistický zážitok neznámej skutočnosti vedie v prvom rade k nevyhnutnému rehabilitovaniu niektorých postáv, ktoré sa dostali do kliatby. Obdobie, keď dochádza k takým obrovským duchovným zvratom, ako vidíme v súčasnosti, musí reagovať na už dávno existujúcu výzvu a zrevidovať mnohé dejinné rozsudky. Povinnou úlohou nových dejín kacírov je vedome premýšľať kacírsky o kacíroch a neopakovať len dávno známe názory. K heretikovi možno spravodlivo pristupovať len hereticky. Iné kategórie mu totiž vôbec nezodpovedajú a nemôžu preniknúť do jeho vnútorného bytia. Kacír svojím zmýšľaním prehodnocuje veci, a preto je nevyhnutné vcítiť sa do tohto myslenia a nadobudnúť zmysel pre kacírske postoje, kacírske skúsenosti a kacírske pôsobenie. Už len ono vnútorné napínavé zohľadňovanie odvrátenej strany života je v podstate niečo veľmi kacírske. Veľmi ľahko sa tak sami dostaneme na zakázané chodníčky a zbadáme prišernosti, ktoré sa väčšinou vedome zakrývajú. Lenže asi nie všetkým záleží na odhaľovaní pravdy, inak by Pascal nebol napísal svoje strašné a nezabudnuteľné slová: »Zem nie je vlasťou Pravdy, nepoznaná blúdi medzi ľuďmi.«³ Prvou požiadavkou nového prístupu k skúmaniu problematiky kacírov je duševná pripravenosť vstúpiť na nepoznané cesty vedúce do neznáma. Predpokladá lásku k outsiderom a náklonnosť k ľuďom na okraji, ktorých sa netreba strániť. Zaoberať sa kacírmi nie je práve bezpečné. Kniha kacírov nie je pre nezrelého a vnútorne neukotveného ducha, lebo by ho mohla len zmiašť. Okrem veľkých právd sa totiž dostanú k slovu aj diabolské pokúšania, ktoré si vyžadujú kritické myslenie a dar rozlišovania. Je preto namieste pripomenúť Gedeonove slová: »Kto je bojazlivý a nespelý, nech sa vráti!«⁴

Problematiku kacírov nemožno skúmať na novom základe, ak najprv vedome neodsunieme na neskôr otázku o pôvode kacírstva. Práve ona z pochopiteľných dôvodov dlhodobo zamestnávala kresťanov. Už v prvých kresťanských storočiach videli v kacírstve diablom zapríčinené od-

padnutie od pravej viery. Satan sa vplížil do radov kresťanov a mnohých zvedol k falošnému učeniu. Takéto chápanie sa usiluje dostať problém na metafyzickú rovinu a prisúdiť mu tak určitú hĺbkovú dimenziu. S tým sa však nevyhnutne spája aj negatívum, že o kacírovi sa vytvára obraz ako o diablovom nástroji. Kto v heréze už od začiatku vidí účinkovanie satana, stráca možnosť nezaujato pristupovať k výpovediam kacírov, je nanajvýš predpojatý a vopred vylučuje pochopenie fenoménu. Na rozdiel od tohto metafyzického pokusu o vysvetlenie kacírstva bolo patristické chápanie protijedom, keďže všetky kacírstva vysvetľovalo ako dôsledok gréckej filozofie, pričom helénsku múdrosť vnímalo ako omyl. Heréza ako znečistenie kresťanstva gréckou filozofiou v kontexte kacírskych hnutí prvej cirkvi tak nepochybne v sebe zahŕňa prvok pravdy. Takéto chápanie sa však nemohlo uplatňovať na stredovekých heretikov, pretože tí už nemali ani minimálne poznatky z gréckej filozofie a motivovalo ich čosi celkom iné. Najnovšie pokusy vysvetliť pôvod kacírstva hovoria o sporoch medzi väčšinou a menšinou vnútri kresťanstva, pričom víťazná väčšina označila porazenú menšinu za kacírov.⁵ Aj takéto vysvetlenie vychádza zo správneho predpokladu a je aj historicky pravdepodobné. Jeho historickú hodnotu však znižuje povrchnosť jeho tvrdení, ktoré neberú do úvahy dejinofilozofický komplex otázok. Podľa tohto chápania rozhoduje o pravovernosti či kacírstve viac-menej dejinná náhodnosť, čo je z náboženského hľadiska absolútne neuspokojivé. Hoci sa otázka o pôvode kacírstva jednoducho vynára, zjavne to nie je cesta, ktorá by ponúkala vysvetlenie problematiky kacírov. Podstatu herézy nemožno vysvetľovať nejakou schémou, pretože kacírom šlo zakaždým o niečo iné. Na otázku o pôvode kacírstva neexistuje sumárna odpoveď, a preto je dobrý taký postup, ktorý sa nekoncentruje na počiatky dejín kacírstva.

O mnoho významnejším základom pre štúdium problematiky kacírov sa javí taký postup, ktorý len tak poľahky neodhliada od ich príslušnosti k cirkvi. Kacírstvo sa jednoducho musí skúmať s ohľadom na život v konkrétnom období cirkevných dejín. Ako hovorí aj renomovaný kresťanský náboženský filozof Leopold Ziegler: „Ak ide o kacírov a bludárov, nesmieme zabúdať, že tradícia ich nevyhnutne potrebuje, ak má zostať v pohybe a neustrnúť.“⁶ Kacíra nemožno odsunúť ako jednostranný protiklad k cirkvi, ale treba ho chápať ako jej doplnenie. Cirkev a kacíri sú vzájomne späté omnoho silnejšie, než si to obe strany pripúšťajú. Nejde o to, že dejinný vývoj by chcel vrátiť heretický prvok späť do cirkvi. On je v nej totiž už od počiatku. Predstava, že na začiatku kresťanstva vládla jednota, z ktorej neskôr vzišla rôznosť, je historicky neudržateľná. Už Pavlove listy spomínajú rôzne prúdy vnútri kresťanských spoločenstiev – nečudo, vzhľadom na skutočnosť, že evanjelium vstupovalo do polymorfného sveta – a neutíchajúce úsilie kresťanov o jednotu,

ktorú však nikdy nedosiahli. Cirkev odjakživa nesie zodpovednosť za výskyt kacírstva vo svojich radoch, pretože bolo takmer vždy dôsledkom zanedbávania pravdy z jej strany. Môže hovoriť, čo chce, nevyvlečie sa zo svojho, hoci aj nepriameho podielu na herézach. Vzhľadom na rôzne skreslenia, deformácie a zahmlievania evanjeliového posolstva, ku ktorým jednoducho dochádza vnútri cirkvi, je úloha kacírov z hľadiska kresťanskej sebareflexie priam nedoceneniteľná. Vďaka fenoménu kacírov a nimi inšpirovanej sebakritiky sa môžu vnútri cirkvi prebudiť sily, ktoré kresťanstvo potrebuje viac než kedykoľvek predtým. Veď podľa katolíckeho chápania „stojí heretik naďalej na pôde kresťanstva a viery“, hoci aj nie oboma nohami.⁷ Cirkev a kacíri sú javy patriace do *jedného* duchovného sveta, sú výrazmi im nadradenej božskej skutočnosti, ktorej každá časť má zo svojej podstaty celkom jasne vymedzenú úlohu. Preto nemôže nikdy dôjsť ku „konečnému prekonaniu pojmov *ortodoxia* a *heréza*“, ako to nástoľčivo

presadzoval Nikolaj Berdžajev⁸, ale skôr k neodkladne novému hodnoteniu kacírov.

“**Cirkev odjakživa nesie zodpovednosť za výskyt kacírstva vo svojich radoch, pretože bolo takmer vždy dôsledkom zanedbávania pravdy z jej strany. Môže hovoriť, čo chce, nevyvlečie sa zo svojho, hoci aj nepriameho podielu na herézach.**

Pokus načrtnúť nový obraz kacíra musí vychádzať v prvom rade z otázky: V čom je podstata heretikov? Čo robí kacíra kacírom? Neposlušnosť voči cirkvi, vzdorovité odmietanie biblickej pravdy, pokrytecké zvädzanie a snaha nalákať ľudí na zlé? S niekým, kto by chcel pritakať na tieto otázky, sa neoplatí dlhšie diskutovať. Pravého kacíra si nemožno zamieňať so sektá-

rom, ktorý povyšuje svoj individuálny osud za všeobecný zákon. Poháňajú ho totiž celkom iné sily, a tie sa nedajú zhrnúť do krátkej vety. Kacíra nemožno zachytiť v jednej definícii, a tí, čo tak robia, páchajú veľké násilie na jeho spleť psychologického profilu s množstvom protikladov. Ide o hutný a bohatý fenomén s množstvom rozporov, v ktorých je obrovské napätie, pričom v každom storočí naberá inú formu. Keďže názory kacírov sa navzájom líšia, heretický profil sa obsahovo nedá zhrnúť pod jedného menovateľa. Aspoň približne správna predstava môže vzniknúť len pomocou mnohých opisov toho, čo si možno pod pojmom kacír predstaviť. Hoci by bolo lákavé odvodzovať všetko z jedného jediného bodu, nezodpovedalo by to historickej skutočnosti, pretože tá je zakaždým súhrnom mnohých javov.

Podľa Bernarda Shawa je „každý skutočne náboženský človek kacírom, a tým aj buričom“.⁹ Toto vyjadrenie je síce – ako napokon väčšina slov tohto vtipného Íra – prehnané, ale aj tak obsahuje zrníčko pravdy. Priznajme, že hoci aj nie každý, ale mnohí nábožensky zmýšľajúci ľudia sú heretici. Kacír nie je nijaká bezbožná obluda, ako sa o ňom dlho hovorilo, ale má v prvom rade niečo spoločné s prorokom, so svätcom, pretože ako nábožensky žijúci človek obetuje svojej viere všetko a je predchnutý kresťanskou dynamikou. Je najsilnejším protipólom nábožensky ľahostajného, diplomaticky a cirkevnopoliticky orientovaného človeka. Kacír sa so svojou kresťanskou rozhodnosťou vážne zaoberá vážnym, nesedí na dvoch stoličkách a nevzdáva sa opatrnícky svojich postojov. Heretik rozhodne berie na seba dôsledky svojich činov a jeho agažovanosť nás učí, čo znamená vernosť pravde. Toto vnútorné nasadenie predpokladá výnimočne silný náboženský záujem, ktorý sa prejavuje u väčšiny kacírov. Napriek tomu kacír nie je príkladom náboženského človeka s veľkým N. Tí, čo to tvrdia, ho neprávom preceňujú. V dejinách máme veľké náboženské postavy – spomeňme len Benedikta z Nursie, Anselma z Canterbury, Gerharda Tersteegen a mnohých ďalších –, ktoré v sebe nemali nič kacírské, a napriek tomu vyžarovali ohromnú silu. Tí však, ktorí tvrdia, že u kacíra sa všetko náboženské nachádza v zhustenej podobe, nepreháňajú. Požiadavka kresťanstva je preňho prvoradá a podriaďuje jej všetko. Táto výpoveď platí prakticky o všetkých významných kacíroch, z ktorých každý by si mohol nárokovať na svoj priestor v *Knihe kacírov*. Samozrejme, že žiaden historik nepopiera, že medzi heretikmi sa objavovali aj patologickí kverulanti. Tí však nie sú dôležití a môžeme ich pokojne nechať bokom ako nepodstatné javy, veď už len z priestorových dôvodov sa do knihy nezmestia všetci. Významní sú len veľkí kacíri, ktorí obhajovali to, čo je v náboženstve *životonosné*, a takýchto žiariacich ľudí nájdeme v každom dejinnom období. Ich vnútorný oheň rozpálil často aj celé generácie a naplňal ich taký kresťanský zápal, že nik nepochybuje o tom, že šlo o nábožensky najcennejších ľudí. Je námamne pôsobivé, keď sa táto kresťanská opozícia všetkých stáročí zhrnie ako celok. Až keď sa ocitnú pokope, náboženský význam kacírstva a jeho nový pohľad na evanjelium sa stanú nad slnko jasnejšími.

Ak máme pochopiť Knihu kacírov, musíme si uvedomiť, že náboženský outsideri, ako sa kacíri často vnímajú, obhajujú iné chápanie kresťanstva. Od toho sa bude odvíjať všetko ďalšie. Heréza ani v najmenšom nesúvisí s nepriateľským bojom proti kresťanskej viere. Tieto ohováračské reči sa znova a znova objavujú a beznádejne znemožňujú akékoľvek hlbšie pochopenie kacíra. Kacírstvo je totiž predovšetkým kresťanstvo, a to kresťanstvo v najvyššej miere, v takej, akú by sme očakávali u každého človeka, čo to s náboženstvom myslí vážne. Samozrejme, že kacír sa za-

sadzuje za iné chápanie kresťanstva, než aké zastupujú víťazné cirkvi. Ich úsilie by sa dalo vyjadriť formuláciou *uplatňovanie inej stránky evanjelia*. To, či budeme toto iné chápanie kresťanstva považovať za rovnocenné, menejcenné alebo nadradené, je už vecou hodnotenia, ktoré nateraz nie je predmetom diskusie. V nijakom prípade však nemožno popierať, že ide o chápanie kresťanstva, ktoré vyplýva z jeho podstaty a dospelo sa k nemu čestnou cestou. Už je to raz tak, že existujú rozmanité podoby kresťanstva a vyplývajú z individuálnych či národnostných zvyklostí. Evanjelium sa nesmie a ani ho nemožno vtesnať do jednej formy, ktorá by sa považovala za jedine platnú. To by znamenalo popretie duchovných rozdielov a bolo by to v rozpore s jánovským vyjadrením o božom dome, v ktorom je veľa príbytkov. V skutočnosti existujú rozmanité možnosti chápania kresťanstva, ktoré síce nemajú rovnakú hodnotu, ale všetky majú plniť jednu funkciu. Na rozdiel od netolerantného ducha výlučnosti treba čo najdôraznejšie poukazovať na iné chápanie kresťanstva, také, ktoré zodpovedá zážitku viacvrstvovej skutočnosti a skrýva v sebe doteraz nepoznanú silu.

Kacíri presadzovali to nazeranie na evanjelium, ktoré bolo v rámci duchovno-dejinného sporu porazené. S nimi sa hlási k slovu potláčané chápanie kresťanstva. Sú porazení, čo zostali na bitevnom poli. Ich prehra však nevypovedá nič o hodnote ich postojov. V cirkevných dejinách sa až príliš často zatlačalo hlbšie chápanie do úzadia s odôvodnením, že preň ešte nenastal správny čas. Nech už kocky v cirkevno-politickom dianí padli akokoľvek – víťazstvo nikdy nemožno identifikovať s pravdou! Klásť na jednu úroveň porážku a nepravdu je skratová a neudržateľná dejinná teológia. V dejinách sa mnohokrát stalo, že vyhralo hnutie, ktoré zastávalo falošné postoje a potopilo osobnosť, ktorej sa až omnoho neskôr dostalo zadosťučinenie. V dejinách dochádzalo na krátkych časových úsekoch k chybným krokom, ktoré neskôr *sub specie aeternitatis* dospeli k náprave. Jednou z týchto revízií by mala byť aj Kniha kacírov, ktorá vynáša na denné svetlo potláčané možnosti kresťanstva. Dejiny heretikov odhaľujú pravdu zavalenú pod hrubými nánosmi, ktorá po ich odstránení žiari nečakaným leskom. Ukazuje, že násilné opatrenia nikdy natrvalo neriešia duchovné problémy. Z dejín kacírov vyvstáva otázka, či utrpené porážky platia naveky, či požiadavky mnohých heretikov neboli až príliš rýchlo odmietnuté a či sa k nim naozaj netreba vracieť. Nie je už čas, aby sa mnohé dejinné rozhodnutia konečne preverili, a nie je namieste, aby svoju úlohu doplnku a náprotivku k víťaznému chápaniu evanjelia zohralo aj ono načisto potlačené chápanie kresťanstva? Dejiny kacírov dávajú totiž priestor doteraz nevyriešeným problémom. Odhaľujú vopred potlačené otázky, na ktoré vtedy ešte nik nedorástol a ktoré treba nanovo preskúmať. Nevyriešené problémy sú pre kresťanské duchovné dejiny omnoho významnejšie než tie, ktoré možno

odpísať ako definitívne vyriešené. Významný prínos kacírov do cirkevných dejín spočíva v ich neutíchajúcom úsilí presadzovať iné, prehliadané a zanedbávané chápanie kresťanstva. Nemožno im už preto dlhšie upierať miesto v širokom božom svete, lebo aj oni sú, rovnako ako ich protivníci, božie stvorenia – bežci uličkou hanby a zároveň aj tanečníci mazúrky.

Odvážne a často hrdinské vystupovanie kacírov za iné chápanie kresťanstva z nich robí veľkých priekopníkov nových myšlienok. Avšak nie všetkých heretikov možno označiť za pionierov novosti. Niektorí stelesňovali aj prísnu tradíciu a bránili istý konzervatívny prvok voči módnemu trendu. Mnohí kacíri však boli predsa len *predchodcami nadchádzajúceho*. Mnohých z nich na verejnosti očierňovali a nazývali ich diabolskými obludami, zatvrdilými hriešnikmi, a pritom šlo o osobnosti, ktoré neúnavne posúvali vpred kresťanský duchovný život a chránili ho pred ustrnutím. Svojim dynamickým rozmachom často ďaleko predbehli svoju dobu, prenikli do nových, na prvý pohľad desivých sfér a objavili dovtedy neznáme náboženské hodnoty. Táto *budovateľská* činnosť patrí k tým najvzácnejším stránkam kacírov a zaslúži si obdiv. Heretici ako odhodlaní bojovníci za pravdu sa niekedy, v konkrétnych bodoch dejinného vývoja, stávali elitou, a preto ich súčasníci nemohli ani pri najlepšej vôli pochopiť. Ich bláziaca náboženská túžba nemohla dospieť k naplneniu vo svojej dobe a nabádala ich, aby sa stavali proti meravej tradícii. Za to ich potom považovali za smelých až trúfalých novátorov, ktorí pri svojom búrlivom nápoře strhávajú hrádze a spúšťajú obrovské prílivy. Kacíri sú spravidla náboženskými revolucionármi a ich účinkovanie je všetko iné, len nie harmonické. Nerozmyšľajú ani v kolektívnych ani v autoritatívnych kategóriách – čo je z duchovného hľadiska vždy prekážkou –, ale hľadia veciam do tváre samostatne. Odvaha k nezávislosti ich oslobodzuje aj od síce rozšírených, no škodlivých pokusov pridávať sa k väčšine. Sú to ľudia, ktorí nasledujú len zriedka rešpektované biblické slová: „Nespojíš sa na zlú vec s väčšinou.“¹⁰ O kacíroch musíme nevyhnutne povedať aj to, čo tiež patrí k ich povahe, a to, že veľkí heretici boli aj skutočne nábožensky tvoriví ľudia a stáli na počiatku nových a nepominuteľných vecí, ktorých sa kresťanstvo nesmie vzdať, hoci v ňom na počiatku z pochopiteľných dôvodov vyvolávali pohoršenie. Ich tvorivé impulzy mali neprehliadnuteľné dôsledky. Mnohé kacírské názory sú pre mylné spracovanie doteraz neznáme a len čakajú na zhodnotenie. Dejiny kacírstva sú neutíchajúcim prameňom podnetných a životodarných síl a predstavujú jedny z najexistenciálnejších problémových dejín, aké ľudstvo pozná. Priekopnícke aktivity si museli kacíri spravidla ťažko odpykať a o všetkých platia Nietzscheho slová, že kto je prvorodený, býva vždy obetovaný.

Kacíri sa vo svojom postoji nábožensky aktívnych ľudí s celkom iným chápaním kresťanstva dajú označiť za pionierov kresťanských duchovných

dejín a vyrovnajú sa tak svätcom. Heretici a svätci majú často viac spoločných črt, než sa bežne pripúšťa. Príbuznosť sa môže dokonca vystupňovať až k zameniteľnej podobnosti. Medzi kacírmi a svätcami je vnútorný vzťah, ktorý je zrejmy už pri prvom prekročení hraníc všedného kresťanstva. Ale hoci náboženský prúd tečie spočiatku u oboch rovnakým smerom, v jednom rozhodujúcom mieste sa rozdvíja na dve široko od seba vzdialené ramená. Najnápadnejšia odlišnosť sa ukáže v konflikte s cirkvou, do ktorého sa kacíri dostanú vždy a svätci niekedy. Svätec je človek, ktorý sa nedokáže obrátiť k cirkvi chrbtom, a preto nakoniec vždy prikývne na cirkevné požiadavky. Je človekom trpezlivým, ktorého najcharakteristickejším znakom je pokorný predklon. A v tomto bode sa kacír správa celkom inak. Kacír ako človek bojujúci sa nemôže takto podriaďovať. Je to nezlučiteľné s podstatou jeho bytia. Kacíri ako veľkí bojovníci v kresťanskom dome poznajú voči autorite len postoj otvorenej vzbury. V tom je najhlbší rozdiel medzi nimi a svätcami. Heretik nájde na svojom presvedčení a radšej sa obráti proti kresťanskému spoločenstvu, než aby sa vzdal svojej mienky. Dostáva sa tak na trnistú cestu otvorenej rebélie a jeho vzbura sa skoro vždy končí tragédiou, pri ktorej sa napokon dramatické vyvrcholenie vždy nezvratne zauzľí. Kacír sa do tohto preňho skoro neodmysliteľného odboja nedostáva len preto, že by sa chcel vzpierať. Na svojich pozíciách netrvá len preto, že by chcel mať pravdu za každú cenu. V hre sú preňho predovšetkým pohľady na pravdu, ktoré dostal ako dar a ktoré nesmie zradiť, ak nemá zradiť sám seba a spreneveriť sa svojmu daru. Z tohto náboženského vedomia, ktoré nerozložia ani tie najhrôzostrašnejšie prostriedky, pramení onen prekvapujúci étos kacírov. Náboženské svedomie kladie kacír nad mocenské požiadavky cirkevných predstaviteľov, ktorí mu toto rozhodovanie vo svedomí spravidla nijako neuľahčujú. V dušiach niektorých kacírov sa tak odohrávajú strašné boje a aj ľudia v cirkevných kruhoch by o nich hovorili menej opovrhlivo, keby sa dokázali čo len trochu vžiť do vnútornej situácie, v akej sa buriči ocitli. Kacír je človek, ktorý vie, že závisí jedine od Boha, že musí poslúchať svoje svedomie – stanovisko, ktorému z kresťanského hľadiska nemožno naozaj nič vyčítať.

Vernosť voči Bohu a voči vlastnému svedomiu sa však vždy posudzovala ako neposlušnosť voči cirkvi, za čo boli kacíri za trest vylučovaní z jej stredu. Všetci kacíri nesú na sebe biľag vyvrheľov spomedzi bežných ľudí. Preto ich ani nemožno posudzovať bežnými meradlami. Všetci títo prekliati vzali na seba pre Božiu pravdu často neúnosné bremeno. Odsúdili ich na beh uličkou hanby, čo sa na odvrátenej strane života dalo aj čakať, a oni pritom niekedy v slzách a plni bolesti kričia: „Bračekovia, zľutujte sa.“ Lenže bračekovia nemajú zľutovania, naopak, omnoho väčšmi sa usilujú vôbec nemyslieť na týchto strápených ľudí. Vidieť to aj v starých spisoch,

kde často narážame na nepochopiteľnú bezcitnosť kresťanov. Človek razom zosmutnie, keď si pomyslí na neutešený osud mnohých kacírov trpiacich za pravdu, ktorá nemá miesta na tomto svete. Avšak smútok zároveň osvetľuje zvláštne vnútorné svetlo naznačené v novozákonných slovách: „Veď všetci, čo chcú nábožne žiť v Kristovi Ježišovi, budú prenasledovaní.“¹¹ Zakaždým, keď kresťan niekde dosiahne úspech a uznanie, nekráča po ceste evanjelia. Každý svetský triumf je z hľadiska pravého kresťanstva podozrivý. Odpoveď na jednu z najťažších otázok, a to, prečo evanjelium na tomto svete víťazí len v porážkach, prichádza len z kríža na Golgote. Kacírstvo je úchvatnou ilustráciou tejto pravdy. Vynáša na svetlo dejiny prenasledovanej pravdy – niečo, čo si na tomto svete zaslúži veľkú pozornosť. Krvavočervené stránky kacírskych dejín sú rozprávaním o mučeníkoch v rámci kresťanstva. Mohli by sme ich pokojne označiť za veľké obete dejín utrpenia, ktorým niet na svete páru. Svojou pripravenosťou trpieť sú kacíri v dejinách cirkvi predĺžením Ježišovho utrpenia, ktoré pretrváva až do konca sveta. Len racionálne neuchopiteľná, hlboká a nevyspytateľná mystika utrpenia je priestorom, kde sa dá uchopiť otriasajúca idea o zasahovaní evanjeliových dejín utrpenia až do čias kresťanských dejín, idea, ktorá pramení v absolútnej hĺbke kresťanskej religiozity. Kresťanstvo nedokázalo odstrániť zo sveta utrpenie, ale svojím náboženským zážitkom skutočnosti prinieslo zásadne nové chápanie, ktoré utrpenie pre pravdu vníma ako niečo božské. Beh uličkou hanby kvôli Kristovi je potupou len na prvý pohľad, zvnútra videné je vyznamenaním za šľachetnosť. Utrpenie je skutočnou cestou k večnosti, kde v nevýslovnej bolesti dochádza k stretnutiu Boha s človekom. Až kresťanstvo naučilo vzdychajúce ľudstvo správne trpieť, keď znášanie múk spojilo s nebeskými mocnosťami. Predtým to nikto nechápal. Dejiny kacírstva vedú svojím utrpením priamo do srdca kresťanstva. Ospevujú neuchopiteľné mystérium o kacírovi, ktorý horiac vystupuje z blčiacej hranice do raja a má podiel na večnej sláve!